

تأثیر آموزش کارآفرینی بر قصد کارآفرینانه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی سبزوار

مهدی قناعتی^۱، حسن نودهی^۲، اکرم قدرتی^{۳*}، علی جلالی^۴

۱. کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نیشابور، ایران

۲. استادیار، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران

۳. کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، ایران

۴. کارشناس ارشد کارآفرینی، مرکز آموزش مداوم، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، ایران

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۸ آبان ۱۳۹۴
تاریخ پذیرش: ۲۳ فروردین ۱۳۹۵

اهداف این پژوهش با هدف بررسی تأثیر آموزش کارآفرینی بر قصد کارآفرینانه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی سبزوار انجام شد.

مواد و روش‌ها این پژوهش از نوع کاربردی است. از نظر ماهیت گردآوری داده‌ها، روش تحقیق تمام آزمایشی طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل و آزمایش است. جامعه آماری دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی سبزوار بود که در کارگاه آموزش کارآفرینی ثبت‌نام کرده بودند. با استفاده از جدول کوهن و منابع موجود حجم هر گروه بیست نفر در نظر گرفته شد. روش نمونه‌گیری روش تصادفی طبقه‌ای بود. ابزار پژوهش پرسشنامه استاندارد قصد کارآفرینانه لینان و چن (۲۰۰۹) بود که قبلاً روا و پایا شده بود. در روز برگزاری کارگاه، قبل از شروع پیش‌آزمون و پس از برگزاری کارگاه پس‌آزمون، از هر دو گروه کنترل و آزمایش گرفته شد. پس از جمع‌آوری اطلاعات، داده‌های تحقیق با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۶ تحلیل شد.

یافته‌ها بر اساس نتایج آزمون تی مستقل برای نمرات تفاوت پس‌آزمون و پیش‌آزمون متغیرهای قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و تلقی از کنترل رفتاری، تنها متغیر تلقی از کنترل رفتاری بین دو گروه آزمایش و کنترل معنادار بود؛ یعنی، میانگین تلقی از کنترل رفتاری گروه آموزش‌دیده به‌طور معناداری بالاتر از میانگین تلقی از کنترل رفتاری گروه آموزش‌ندیده بود.

نتیجه‌گیری آموزش کارآفرینی در افزایش باور دانشجویان به کارآمدی خود در تبدیل شدن به کارآفرین تأثیر مثبتی داشته است. با در نظر گرفتن تأثیرات مثبت آموزش کارآفرینی و اهمیت این مقوله پیشنهاد می‌شود واحد درسی کارآفرینی در برنامه درسی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گنجانده شود.

کلیدواژه‌ها:

آموزش کارآفرینی، دانشجویان، قصد کارآفرینانه.

مقدمه

با چالش همراه بوده و تحقیقات مرتبط به آن هنوز در مرحله اکتشاف است. بیشتر محققان کارآفرینی توجه خود را به فرایند راه‌اندازی کسب‌وکار (مرحله بعد از تصمیم‌گیری) معطوف ساخته‌اند و از مرحله تصمیم‌گیری غفلت ورزیده‌اند، در حالی که قبل از مرحله راه‌اندازی، مرحله تصمیم‌گیری قرار دارد. در مرحله تصمیم‌گیری، به این نکته توجه می‌شود که چه عوامل و عناصری باعث می‌شود تا فرد تصمیم بگیرد که از میان گزینه‌های شغلی مختلف، راه‌اندازی کسب‌وکار را انتخاب کند [۲].

کارآفرینی فرایندی است که در آن فرد دارای ایده و فکر جدید با بسیج منابع از طریق فرایند ایجاد کسب‌وکار که توأم با مخاطره مالی و اجتماعی و حیثیتی است، محصول و خدمت جدیدی به بازار عرضه می‌کند [۱]. در گستره هزاره جدید، آموزش کسب‌وکار و فرهنگ کارآفرینانه راهکار ارزش‌مندی برای ایجاد تفکر کارآفرینی و ایجاد اشتغال دانش‌آموختگان آموزش عالی است [۲]. با این حال، ارتقای کارآفرینی با آموزش همواره

* نویسنده مسئول: اکرم قدرتی

نشانی: سبزوار، مرکز مطالعات و توسعه آموزش دانشگاه علوم پزشکی سبزوار

تلفن: ۰۹۳۶۴۴۲۸۹۴۴۳

رایانه: aghodrati88@yahoo.com

مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، دوره ۲۴، شماره ۵، آذر و دی ۱۳۹۶، ص ۳۱۹-۳۲۵.

آدرس سایت: <http://jsums.medsab.ac.ir> رایانه: journal@medsab.ac.ir

شاپای چاپی: ۱۶۰۶-۷۴۸۷

کارآفرینی قبلی و تجربه کار قبلی را بر قصد کارآفرینانه تعدیل می‌کند [۶]. در پژوهش‌های دیگر نیز آموزش کارآفرینی بر قصد کارآفرینانه [۷ و ۸]، نگرش کارآفرینانه [۸ و ۹]، هنجارهای ذهنی [۸ و ۱۰] و درک کنترل رفتاری [۸] آثار مثبتی داشته است.

مطالعات کارآفرینی و آموزش کارآفرینی در حوزه علوم پزشکی بسیار محدود و کم است. شاید علت آن ماهیت این رشته‌ها یا ناآگاهی بخشی در این حوزه باشد. آنچه آمارها نشان می‌دهد حاکی از بیکاری فارغ‌التحصیلان گروه‌های علوم پزشکی نیز هست [۱۱ و ۱۲]. با توجه به اهمیت خدمات حوزه سلامت و رسالت دانشگاه‌های علوم پزشکی در جهت تربیت نیروی انسانی متعهد و کارآمد بر اساس نیازهای در حال تغییر جامعه در علوم پزشکی، ضرورت آموزش و توسعه کارآفرینی در این دانشگاه‌ها نیز بیش از پیش احساس می‌شود. بنابراین، این پژوهش با هدف بررسی تأثیر این آموزش‌ها بر قصد کارآفرینانه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی سبزوار انجام شد.

مواد و روش‌ها

این پژوهش از نوع کاربردی است. از نظر ماهیت گردآوری داده‌ها روش تحقیق تمام آزمایشی طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل و آزمایش است [۱۳]. جامعه آماری این پژوهش به تعداد ۶۴ نفر از دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی سبزوار بود که در کارگاه آموزش کارآفرینی ثبت‌نام کرده بودند. حجم نمونه برای آزمون فرض آماری یا انجام پژوهش‌های آزمایشی تحت تأثیر چهار عامل قرار می‌گیرد:

۱. سطح معناداری
۲. واریانس جامعه
۳. توان آزمون
۴. میزانی از تفاوت که پژوهشگر مایل است به آن پی ببرد.

این تفاوت اگر بر انحراف معیار جامعه تقسیم شود حجم اثر نامیده می‌شود. بنابراین، با اختیار کردن سطح معناداری (آلفا) و میزان اشتباه نوع دوم (بتا)، همچنین تصمیم‌گیری درباره حجم اثر (d)، حجم نمونه مورد نیاز برای آزمون فرض آماری مربوط به نمونه در پژوهش‌های علوم رفتاری مشخص می‌شود [۱۳]. حجم نمونه در این پژوهش با در نظر گرفتن $\alpha=0.05$ و حجم اثر متوسط مساوی 0.5 حجم هر گروه بیست آزمودنی انتخاب می‌شود (با استفاده از جدول کوهن). از آنجا که آزمودنی‌ها در دو گروه قرار گرفتند، در کل حجم نمونه چهل نفر برآورد شد. روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای بود.

کارآفرینی از نوع رفتار برنامه‌ریزی شده است که مدل‌های قصدی برای تبیین آن مناسب است. قصد کارآفرینانه وضعیتی ذهنی است که فرد قصد و نیت دارد تا شرکتی جدید یا ارزی جدیدی در سازمان موجود ایجاد کند. این قصد و نیت، نیروی محرکه برای فعالیت کارآفرینی است [۳]. برای قصد کارآفرینانه مدل‌های مختلفی ارائه شده است. مهم‌ترین این مدل‌ها مدل‌های رخداده کارآفرینانه شاپیرو، نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده آژن، گرایش نگرش کارآفرینانه، مدل مبنایی قصدی، مدل پتانسیل کارآفرینانه و مدل دیویدسون است [۳].

نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده مدل مبتنی بر قصد است که برای پیش‌بینی قصد کارآفرینانه به کار می‌رود. این نظریه برای پیش‌بینی و تبیین رفتار انسان در زمینه‌های ویژه طراحی شده است، با این فرض که هر رفتاری نیازمند مقدار معینی برنامه‌ریزی است و این با قصد فرد برای اتخاذ کنش پیش‌بینی می‌شود. خود قصد دارای مقدمه‌هایی است که پیش‌بینی‌کننده‌های آن محسوب می‌شود. سه عامل مستقل تعیین‌کننده قصد بدین صورت است: نگرش‌ها به رفتار، که بیانگر ارزیابی مطلوب یا نامطلوب فرد نسبت به رفتار است؛ عاملی اجتماعی که هنجار ذهنی نامیده می‌شود و به فشار اجتماعی ادراک شده برای انجام یا عدم انجام رفتار اشاره دارد؛ کنترل رفتاری ادراک شده که به آسانی یا مشکل بودن ادراک شده از انجام رفتار اشاره دارد و فرض می‌شود که منعکس‌کننده تجارب گذشته، همچنین موانع پیش‌بینی شده است [۴].

چارچوب مفهومی این مطالعه نیز بر مبنای نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده آژن (۱۹۹۱) قرار داده شد. مطالعات زیادی در حوزه قصد کارآفرینی و آموزش کارآفرینی انجام شده است. در بیشتر مطالعات قصد کارآفرینی از الگوی مشهور قصد آژن استفاده شده است و افزون بر آن نتایج ارزیابی نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده برای پیش‌بینی قصد کارآفرینی در پژوهشی که در دوازده کشور انجام شد، همگی گواهی بر تأیید توانایی این الگو در پیش‌بینی قصد کارآفرینی است [۵].

زاپکو و همکاران [۶] اثر دوره‌های کارآفرینی قبلی بر قصد کارآفرینانه را با توجه به انواع متفاوت دوره‌ها و کیفیت متفاوت آن‌ها بررسی کردند. بر مبنای نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده بررسی کردند که آیا نگرش هنجارهای ذهنی و کنترل رفتاری ادراک شده اثر مدل‌های نقش (والدینی) کارآفرینی و سابقه کار در شرکت‌های کوچک و تازه تأسیس را روی قصد کارآفرینانه تعدیل می‌کنند. پژوهش روی ۳۷۴ دانشجو و متخصص انجام شد. نتایج نشان داد سه متغیر نگرش، هنجارهای ذهنی و کنترل رفتاری ادراک شده اثر دوره‌های

ابزار پژوهش

ابزار مورد استفاده برای اندازه‌گیری متغیرها پرسشنامه سنجش قصد کارآفرینانه (EIQ) لینانوجن [۱۴] بود. روایی و پایایی ابزار سنجش را لینانوجن [۱۴] و محققان دیگر سنجیده و تأیید کرده‌اند. ضریب پایایی ابزار برای متغیرهای آن از ۰/۸۸ تا ۰/۹۴ گزارش شده است. نسخه فارسی این ابزار از پایان‌نامه مرادی [۱۰] اقتباس شده است که در آن مطالعه ابزار را اساتید دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران و چندین مترجم روسازی سنجش و پایایی و روایی آن را تأیید کرده بودند. در این مطالعه، برای تأیید مجدد پایایی ابزار آلفای کرونباخ محاسبه شد که نتایج آن برای همه متغیرها در حد بالاتر از ۰/۷ به دست آمد و قابل قبول بود.

روش اجرا

پس از اخذ مجوزهای لازم، مقدمات برگزاری کارگاه آموزش کارآفرینی با همکاری دفتر کارآفرینی دانشگاه و دعوت از اساتید مرتبط انجام شد. پس از فراخوان، تعداد ۶۴ نفر از دانشجویان در کارگاه آموزش کارآفرینی ثبت‌نام شدند. متأسفانه تعداد کمی از دانشجویان به شرکت در کارگاه تمایل نشان دادند. از دلایل این عدم تمایل می‌توان از زمان برگزاری کارگاه (آخر ترم، روز پنج‌شنبه و هم‌زمانی کارگاه با ساعت کارآموزی دانشجویان) و ناآشنایی حتی جزئی دانشجویان با مقوله کارآفرینی نام برد. از بین دانشجویان ثبت‌نامی، با توجه به آمار هر دانشکده، تعداد ۴۰ نفر به صورت تصادفی انتخاب و به دو گروه به صورت تصادفی تخصیص داده شدند. به گروه کنترل در مورد برگزاری کارگاهی مشابه در آینده اطلاع داده شد و از آن‌ها خواسته شد که در روز برگزاری کارگاه حضور داشته باشند. کارگاه آموزشی به مدت شش ساعت برگزار شد. سؤال‌های پیش‌آزمون قبل از شروع کارگاه در اختیار دانشجویان گروه آزمایش و کنترل قرار گرفت. بعد از کارگاه نیز پس‌آزمون برای هر دو گروه اجرا شد.

به پاسخ‌دهندگان در مورد سؤال‌ها توضیح مختصری داده شد. به آن‌ها اطمینان داده شد که پاسخ‌هایشان محرمانه باقی خواهد ماند. همچنین، پژوهشگر اطمینان حاصل کرده بود که گروه کنترل و آزمایش با هم در ارتباط نیستند و در خصوص مفاد کارگاه و پرسشنامه با هم صحبت نکرده‌اند. پس از گردآوری داده‌ها، اطلاعات کدگذاری و با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۶ و روش‌های آمار توصیفی و استنباطی (آزمون تی مستقل و همبسته) تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها

در این پژوهش در مجموع ۴۰ نفر شرکت داشتند که از این میان ۱۴ نفر زن (۳۵ درصد) و ۲۶ نفر مرد (۶۵ درصد) بودند. ۲۵ نفر (۶۲/۵ درصد) دانشجویان بومی و ۱۵ نفر (۳۷/۵ درصد) غیربومی بودند. ۱۰ نفر (۲۵ درصد) از دانشجویان قبلاً کار کرده بودند و ۳۰ نفر (۷۵ درصد) آنان سابقه کار قبلی نداشتند. هیچ‌یک از دانشجویان در هر دو گروه آزمایش و کنترل در گذشته دوره‌های آموزش کارآفرینی نگذرانده بودند. در جمع‌آوری اطلاعات اولیه قبل از برگزاری کارگاه یک مورد مشاهده شد که از نمونه حذف گردید و فرد دیگری جایگزین شد. جدول ۱ میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و تلقی از کنترل رفتاری در مرحله پیش‌آزمون را برای هر دو گروه کنترل و آزمایش نشان می‌دهد. همان‌گونه که نتایج نشان می‌دهد میانگین‌های متغیرها در هر دو گروه در مرحله پیش‌آزمون تقریباً نزدیک به هم است. همچنین، در مقایسه میانگین نمرات پیش‌آزمون در تمام متغیرهای مطالعه از آزمون تی مستقل نیز استفاده شد. این کار به منظور مشخص کردن تفاوت‌های موجود بین میانگین‌های مورد نظر انجام گرفت و اینکه آیا این تفاوت‌ها حاصل اشتباه‌های محاسبه‌ای و تصادفی است. نتایج نشان داد که در همه متغیرهای مورد نظر آزمون تی معنادار نبود.

جدول ۱. میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و تلقی از کنترل رفتاری در مرحله پیش‌آزمون برای هر دو گروه کنترل و آزمایش

نتایج آزمون تی	گروه آزمایش		گروه کنترل		متغیرها
	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	
$\text{sig}=0/289, \text{df}=38, T=1/076$	۰/۵۳۱	۴/۰۰	۰/۵۲۷	۳/۸۲	نگرش به کارآفرینی
$\text{sig}=0/051, \text{df}=38, T=2/040$	۰/۵۲۱	۳/۷۱۶	۰/۷۹۰	۳/۲۸	هنجارهای ذهنی
$\text{sig}=0/936, \text{df}=38, T=0/081$	۰/۷۷۱	۳/۴۳۳	۰/۴۹۴	۳/۴۱	تلقی از کنترل رفتاری
$\text{sig}=0/772, \text{df}=38, T=0/292$	۰/۷۲۳	۳/۳۳	۰/۷۹۲	۳/۲۶	قصد کارآفرینانه

رفتاری دانشجویان در نمونه حاضر تأثیر مثبت و معناداری دارد. در جدول ۳، آزمون تی همبسته برای گروه آزمایش بین پیش‌آزمون و پس‌آزمون انجام شده است. نتایج این آزمون نشان می‌دهد در گروه آزمایش قبل و بعد از آموزش کارآفرینی، وضعیت متغیرهای قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و تلقی از کنترل رفتاری به چه صورت است. همان‌گونه که نتایج نشان می‌دهد، در دو متغیر قصد کارآفرینانه و تلقی از کنترل رفتاری نتایج معنادار شده است. این بدان معناست که در دانشجویان آموزش دیده میانگین نمرات متغیر قصد کارآفرینانه و تلقی از کنترل رفتاری بعد از آموزش نسبت به قبل از آموزش به‌طور معناداری بالاتر بوده است (سطوح معناداری در متغیرهای قصد کارآفرینانه و تلقی از کنترل رفتاری به ترتیب ۰/۰۵۰ و ۰/۰۰۷ است).

جدول ۲ نتایج آزمون تی مستقل برای تفاوت میانگین‌های پیش‌آزمون و پس‌آزمون متغیرهای قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و تلقی از کنترل رفتاری در دو گروه آزمایش و کنترل را نشان می‌دهد. پس از آنکه تفاوت نمرات پس‌آزمون از پیش‌آزمون در هر دو گروه کنترل و آزمایش برای هر چهار متغیر با عنوان نمره تفاوت محاسبه شد، آزمون تی مستقل بین دو گروه کنترل و آزمایش روی نمره تفاوت انجام شد. همان‌گونه که نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد، بین گروه کنترل و آزمایش، از نظر نگرش به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و قصد کارآفرینانه تفاوت معناداری وجود ندارد. بین تلقی از کنترل رفتاری در گروه کنترل و آزمایش تفاوت معناداری در سطح ۵ درصد وجود دارد. با توجه به میانگین بالاتر (۰/۳۸۳) در گروه آزمایش نسبت به کنترل و سطح معناداری (۰/۰۰۸)، آموزش کارآفرینی بر تلقی از کنترل

جدول ۲. آزمون تی مستقل برای تفاوت میانگین‌های پیش‌آزمون و پس‌آزمون متغیرهای قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و تلقی از کنترل رفتاری در دو گروه آزمایش و کنترل

sig	T	درجه آزادی	انحراف معیار	میانگین	تعداد	
۰/۰۸	۱/۸۰۲	۳۸	۰/۶۱۱ ۰/۴۲۶	۰/۲۴ -۰/۰۶	۲۰ ۲۰	نگرش به کارآفرینی گروه کنترل
۰/۶۰۹	-۰/۵۱۶	۳۸	۰/۶۳۱ ۰/۳۵	۰/۱۰ ۰/۱۸	۲۰ ۲۰	هنجارهای ذهنی گروه کنترل
۰/۰۰۸*	۲/۷۹۲	۳۸	۰/۵۶۴ ۰/۱۶۱	۰/۳۸۳ ۰/۰۱۶	۲۰ ۲۰	تلقی از کنترل رفتاری گروه کنترل
۰/۰۶۲	۱/۹۲۳	۳۸	۰/۷۰۹ ۰/۲۹۴	۰/۳۲ -۰/۰۱	۲۰ ۲۰	قصد کارآفرینانه گروه کنترل

* $p < 0.05$

جدول ۳. آزمون تی همبسته در گروه آزمایش برای متغیرهای قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و تلقی از کنترل رفتاری بین پیش‌آزمون و پس‌آزمون

sig	درجه آزادی	T	خطای استاندارد میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۰۹۵	۱۹	۱/۷۵۷	۰/۱۳۷	۰/۳۱۱	۰/۲۴۰	نگرش به کارآفرینی
۰/۴۸۷	۱۹	۰/۷۰۸	۰/۱۴۱	۰/۶۳۱	۰/۱۰۰	هنجارهای ذهنی
۰/۰۰۷*	۱۹	۳/۰۳۵	۰/۱۲۷	۰/۵۶۴	۰/۳۸۳	تلقی از کنترل رفتاری
۰/۰۵۰*	۱۹	۲/۰۱۸	۰/۱۵۸	۰/۷۰۹	۰/۳۲۰	قصد کارآفرینانه

* $p < 0.05$

است؛ و دوم، میانگین مرحله پیش‌آزمون برای متغیرهای وابسته نشان می‌دهد که این میانگین به‌خصوص در گروه آزمایش کمتر از میزان حداکثر قابل‌اکتساب است و ظرفیت افزایش آن طی فرایند دستکاری متغیر مستقل وجود دارد. نتایج آزمون تی مستقل نیز در اینجا نشان داد که تفاوت میانگین‌های دو گروه آزمایش و کنترل در مرحله پیش‌آزمون معنادار نیست و گروه‌ها تقریباً همسان است.

در ادامه، آزمون فرضیه‌های پژوهشی انجام شد. آزمون

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر آموزش کارآفرینی بر قصد کارآفرینانه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی سبزوار انجام شد. نخست، میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای مطالعه در مرحله پیش‌آزمون محاسبه شد. میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای مطالعه در مرحله پیش‌آزمون از دو جهت اهمیت دارد: نخست، برابری یا نزدیکی واریانس‌ها و میانگین‌ها در دو گروه که نشان‌دهنده همسانی تقریبی دو گروه آزمایش و کنترل

پزشکی انجام شد، به دلیل ماهیت رشته‌های تحصیلی آنان مقایسه با رشته‌های مهندسی که اکثر مطالعات روی آن‌ها صورت گرفته است، منطقی به نظر نمی‌رسد. در بین مطالعات بررسی شده، تنها مطالعه مرادی [۱۰] بود که روی دانشجویان پرستاری انجام شده بود. مرادی به بررسی تأثیر آموزش‌های تشخیص فرصت‌های کارآفرینی بر قصد کارآفرینی دانشجویان رشته پرستاری پرداخت. روش تحقیق وی تمام‌آزمایشی دو گروهی با پیش‌آزمون و پس‌آزمون بود. در هر دو گروه آزمایش و کنترل ۲۶ نفر از طریق همتاسازی تصادفی همسان شد. نتایج پژوهش وی نشان داد که قصد کارآفرینی بعد از برنامه آموزش تشخیص فرصت‌ها با قبل از اجرای برنامه آموزشی تفاوت معناداری نداشت. از میان سه عامل اصلی پیش‌بینی‌کننده قصد، تنها هنجارهای ذهنی بود که تفاوت معناداری نسبت به پیش از اجرای برنامه آموزشی نشان داد.

همچنین، برخی مطالعات به قابلیت‌ها و ویژگی‌های کارآفرینانه در دانشجویان و برخی دیگر به عوامل مؤثر بر قصد کارآفرینی پرداخته بودند. مطالعات کمتری تأثیر آموزش بر قصد کارآفرینانه را بررسی کرده‌اند. در عین حال، در خصوص مقایسه نتایج پژوهش حاضر با مطالعات قبلی، می‌توان مطالب ذیل را بیان کرد.

در نتایج مطالعه حاضر، آموزش کارآفرینی بر تلقی از کنترل رفتاری تأثیر معناداری داشت. این نتیجه با برخی مطالعات همخوان است [۲، ۸، ۹، ۱۵ و ۱۶]. تلقی از کنترل رفتاری، یعنی تلقی شخصی فرد از امکان پذیر بودن رفتار. سانچز [۱۶] نشان داد که قصد خودکارآمدی که از مقدمات درک امکان‌پذیری است، در دانشجویان بعد از برنامه‌های آموزش کارآفرینی افزایش یافته است. درک امکان‌پذیری نشان‌دهنده سطح یا میزان درک قابلیت فردی برای راه‌اندازی کسب‌وکار است و این ادراک با متغیر کنترل رفتاری از آن در ارتباط است. ویلسون و مارینو نیز اظهار داشتند که آموزش کارآفرینی نقش مهمی در بالابردن سطح خودکارآمدی دانشجویان دارد. در مطالعه فایول نیز اثر مثبت برنامه‌های آموزش کارآفرینی بر درک کنترل رفتاری در گروه‌هایی دیده شد که قبلاً در دوره‌های آموزش کارآفرینی شرکت نکرده بودند [۸].

در مطالعه حاضر، آموزش کارآفرینی بر قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، و هنجارهای ذهنی تأثیر معناداری نداشت. این نتیجه با برخی پژوهش‌ها همخوانی ندارد [۲، ۸، ۸ و ۱۰]. در خصوص عدم تأثیر معنادار آموزش بر هنجارهای ذهنی می‌توان گفت این نتیجه دور از انتظار نبود. هنجارهای ذهنی در حقیقت ادراک فرد از فشارهای اجتماعی در انجام دادن یا

تی مستقل برای نمرات تفاوت پیش‌آزمون و پس‌آزمون متغیرهای قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و تلقی از کنترل رفتاری اجرا شد. نتایج نشان داد میانگین نمرات متغیر تلقی از کنترل رفتاری بین دو گروه آزمایش و کنترل معنادار بود؛ یعنی، میانگین تلقی از کنترل رفتاری گروه آموزش دیده به‌طور معناداری بالاتر از میانگین تلقی از کنترل رفتاری گروه آموزش‌ندیده بود. در سایر متغیرهای قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، و هنجارهای ذهنی تفاوت بین گروه آموزش‌دیده و گروه آموزش‌ندیده معنادار نبود. تلقی از کنترل رفتاری به معنای ادراک فرد از سهل یا دشوار بودن تبدیل شدن به کارآفرین است. نتایج بدان معناست که آموزش کارآفرینی در افزایش ادراک دانشجویان گروه آزمایش از خود در تبدیل شدن به کارآفرین نسبت به دانشجویان گروه کنترل تأثیر معنادار و مثبتی داشته است.

در ادامه، آزمون تی هم‌بسته برای قصد کارآفرینانه، نگرش به کارآفرینی، هنجارهای ذهنی و تلقی از کنترل رفتاری در گروه آزمایش بین نتایج پیش‌آزمون و پس‌آزمون انجام شد. نتایج نشان داد که آزمون تی هم‌بسته برای متغیر نگرش به کارآفرینی و هنجارهای ذهنی معنادار نشده است. در متغیرهای قصد کارآفرینانه و تلقی از کنترل رفتاری بین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون تفاوت معناداری وجود داشت. این بدان معناست که در گروه آزمایش، میانگین قصد کارآفرینانه دانشجویان بعد از گذراندن آموزش کارآفرینی به‌طور معناداری بالاتر از میانگین قصد کارآفرینانه آنان قبل از گذراندن دوره آموزش کارآفرینی است؛ یعنی، دانشجویان گروه آزمایش بعد از آموزش برای راه‌اندازی کسب‌وکار و خوداشتغالی نسبت به قبل از آموزش به‌طور معناداری قصد بالاتری داشتند. همچنین، در گروه آزمایش، میانگین تلقی از کنترل رفتاری دانشجویان بعد از گذراندن آموزش کارآفرینی به‌طور معناداری بالاتر از میانگین تلقی از کنترل رفتاری آنان قبل از گذراندن دوره آموزش کارآفرینی است.

در پاسخ به سؤال‌های پژوهشی در مورد متغیر تلقی از کنترل رفتاری همین نتایج به‌دست آمد؛ یعنی، در مقایسه گروه‌های آزمایش و کنترل، آموزش کارآفرینی بر تلقی از کنترل رفتاری تأثیر معناداری نشان داد. ولی، تأثیر آموزش بر متغیر قصد کارآفرینانه در نتایج قبلی معنادار نشد. لازم به ذکر است اعتبار نتایج قبلی بیشتر است، چرا که گروه آزمایش در آنجا با گروه دیگری مقایسه شده و تأثیر پیش‌آزمون تا حدودی مرتفع شده است، ولی در آزمون تی هم‌بسته گروه آزمایش با خود مقایسه شده است.

از آنجا که پژوهش حاضر روی دانشجویان دانشگاه علوم

به صورت برگزاری کارگاه، دوره های آموزشی یا سمینار انجام می شود، از روش های دیگر آموزش بهره گرفته شود که هم گام با فناوری های روز جهان است، همانند شبکه های اجتماعی و نرم افزارهای قابل نصب در تلفن همراه.

در خصوص پیشنهادهای پژوهشی می توان گفت در کنار پژوهش هایی که به بررسی تأثیر آموزش کارآفرینی بر قصد کارآفرینانه می پردازد، به مطالعاتی نیز پرداخته شود که نیازهای آموزشی دانشجویان، به خصوص دانشجویان علوم پزشکی در خصوص کارآفرینی را بررسی و تحلیل می کند. در صورت امکان، قصد کارآفرینانه در رشته های مختلف علوم پزشکی مقایسه و قابلیت مطرح شدن مقوله کارآفرینی با توجه به نوع رشته های علوم پزشکی مشخص شود. مطالعات تطبیقی در این خصوص راه گشا است. در صورت امکان، از طرح های پژوهشی قوی تر با انتخاب تصادفی کامل (طرح چهار گروهی سالمون، طرح های چند عاملی و جزآن) استفاده شود.

در نهایت، می توان گفت حوزه سلامت به نیروهایی نوآور، خلاق، بانگیزه، پرنرژی و سخت کوشی با روابط اجتماعی قوی نیاز دارد. نیروهایی که با کشف فرصت ها، نوآوری، برنامه ریزی و تصمیم گیری، مدیریت زمان و خودتنظیمی به انجام امور در حوزه سلامت بپردازند. این مهم در سایه نظام آموزشی تحقق می یابد که دانشجویانی خلاق با روحیه و فرهنگ کارآفرینی پرورش می دهد. این مسئله به عزم جدی مسئولان و تغییر نگرش و حمایت آن ها در خصوص اهمیت از مقوله کارآفرینی برای دانشجویان علوم پزشکی نیاز دارد و نیازمند انجام پژوهش های بیشتری است.

تشکر و قدردانی

این مقاله منتهج از طرح پژوهشی با کد اخلاق Medsab.Rec.93.115 است. بدین وسیله از دانشگاه علوم

پزشکی سبزووار برای حمایت مالی این پژوهش تشکر و قدردانی می شود.

انجام ندادن رفتار کارآفرینانه (راه اندازی کسب و کار) است [۱۰]. در الگوی آژن، هنجارهای ذهنی ضعیف ترین جزء الگو شناخته شد. تغییر هنجارهای ذهنی، یعنی تغییر ادراک فرد از بایدها و نبایدهای اجتماعی، به راحتی میسر نیست و به آموزش های بیشتر و حتی آموزش به والدین و اطرافیان فرد و تغییر نگرش آنان نیاز دارد. در خصوص عدم تأثیر آموزش بر نگرش کارآفرینی می توان بالابودن میانگین اولیه نگرش به کارآفرینی در دانشجویان (گروه کنترل ۳/۸۲، گروه آزمایش ۴/۰۰) را در نتیجه مؤثر دانست. در خصوص قصد کارآفرینانه در آزمون تی همپسته آموزش بر قصد کارآفرینانه دانشجویان گروه آزمایش تأثیر معناداری داشت، اما در آزمون تی مستقل نتیجه معنادار نبود. این نتیجه بدان معناست که تغییر در قصد کارآفرینانه دانشجویان تفاوت زیادی قبل و بعد از آموزش نداشته است. شاید اگر طول دوره آموزش بیشتر می بود، این تفاوت در قصد کارآفرینانه بیشتر و معنادار می شد.

برای ناهمخوانی نتایج می توان دلایل زیادی برشمرد. تفاوت در کیفیت و کمیت متغیر مستقل، یعنی نحوه آموزش کارآفرینی، ممکن است یکی از دلایل ناهمخوانی نتایج باشد. توان و بیان مدرس آموزشی و محتوای مطالبی که عنوان می کند، مدت زمان آموزش، مکان و زمان برگزاری دوره آموزشی همه در نتایج تأثیرگذار است. یکی دیگر از دلایل ناهمخوانی تفاوت جامعه هدف مطالعه است. اکثر مطالعات انجام شده روی دانشجویان غیرعلوم پزشکی انجام شده است. شاید نمونه حاضر که بخشی از جامعه دانشجویان علوم پزشکی بوده است، به دلیل نگرش مثبت از پیدا کردن کار در آینده و وضعیت نسبتاً خوب استخدامی در فارغ التحصیلان رشته های علوم پزشکی، انگیزه پایینی نسبت به کارآفرینی داشته اند.

با توجه به نتایج و با در نظر گرفتن تأثیرات مثبت آموزش کارآفرینی و اهمیت این مقوله پیشنهاد می شود یک واحد درسی کارآفرینی در برنامه درسی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گنجانده شود. علاوه بر آموزش های کارآفرینی که

undergraduate students of University of Tehran). Sport Management, 2014; 6(3). [in Persian]

[4] Ajzen I. The theory of planned behavior. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 1991; 50: 179-211.

[5] Engle RL, Dimitriadi N, Gavidia JV, Schlaegel C, Delanoe S, Alvarado I, He X, Buame S, Wolff B. Entrepreneurial intent: A twelve-country evaluation of Ajzen's model of planned behavior. Team Performance Management, 2010; 16(1): 35-57.

[6] Zapkau FB, Schwens C, Steinmetz H, Kabst R. Disentangling the effect of prior entrepreneurial exposure on entrepreneurial intention. Journal of Business Research, 2015; 68: 639-653.

[7] Kütitim M, Kallaste M, Venesaar U, Kiis A. Entrepreneurship

[1] Ahmad poor D. Basics of entrepreneurship .Tehran, Farandish, 2006. [in Persian]

[2] Barani S, Zarafshani K, Delangizan S, Hosseini Largani M. The influence of entrepreneurship education on entrepreneurial behavior of college students in Kermanshah's Payam-Noor University: structural equation modeling approach. Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education, 2010; 16(3): 85-105. [in Persian]

[3] Ahmadi Kafeshani A, Nazemi A. An investigation of the relationship between emotional intelligence and entrepreneurial intention (Case study: Physical education

- education at university level and students' entrepreneurial intentions. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2014; 110: 658-668.
- [8] Arasti Z, Saeed Bonadaki S, Emanpoor N. Impress of basics of entrepreneurship education on students entrepreneurial intention in non management majors. *Journal of Entrepreneurship Development*, 2013; 4(14): 204-7. [in Persian]
- [9] Mohseni A, Mousavi S, Jamali M. The role of entrepreneurship training on students' entrepreneurial attitude and general self-efficiency beliefs. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 2013; 19(3): 63-80. [in Persian]
- [10] Moradi, M. The impact of opportunity recognition skills on entrepreneurial intentions of nursing students [dissertation]. University of Tehran, 2011. [in Persian]
- [11] Malakoutian M, Parvaresh A. The employment situation of environmental health graduates in Iran between 1996-2002. *Iranian Journal of Medical Education*, 2003; 3(2): 65-71. [in Persian]
- [12] Hamdi M, Soleimani B, Nasr Isfahani B, Mandegar, HA. Studying the status of independence and continuing education of graduates of Isfahan School of Public Health in 1989-1993. *Journal of Research in Medical Sciences*, 1998, 3(1): 6-32. [in Persian]
- [13] Sarmad Z, Bazargan A, Hejazi E. Research methods in behavioral science. Tehran, Agah, 2009. [in Persian]
- [14] Linan F, Chen YW. Development and cross-cultural application of a specific instrument to measure entrepreneurial intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice Journal*, 2009; 33(3).
- [15] Wilson F, Kickul J, Marlino D. Gender, entrepreneurial self efficacy, and entrepreneurial career intentions: Implications of entrepreneurship education. *Entrepreneurship Theory and Practice Journal*, 2007; 31(3): 387-406.
- [16] Sánchez JC. University training for entrepreneurial competencies: Its impact on intention of venture creation. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 2011; 7(3): 239-254.
- [17] Souitaris V, Zerbinati S, Al-Laham A. Do entrepreneurship programs raise entrepreneurial intention of science and engineering students? The effect of learning, inspiration and resources. *Journal of Business Venturing*, 2007; 22(4): 566-591.